

Pamiętki ppor. Tadeusza Czyżyńskiego w zbiorach Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych jako źródło do poznania jenieckich losów

Słowa kluczowe: Tadeusz Czyżyński, zbiór muzealiów, niewola niemiecka, korespondencja

Kolekcja pamiętek ppor. Tadeusza Czyżyńskiego składa się ze 159 obiektów, powstałych w latach 1939–1947. Zgodnie z podziałem zbiorów stosowanym w Centralnym Muzeum Jeńców Wojennych (CMJW) można je zaklasyfikować do muzealiów artystycznych (filatelistyka i fotografie) oraz muzealiów historycznych (przedmioty osobiste, sprzęt poobozowy i dokumenty jenieckie). Ta różnorodność zbioru pozwala ukazać losy ppor. T. Czyżyńskiego w czasie II wojny światowej oraz tuż po jej zakończeniu. Niektóre z obiektów są również przydatnym źródłem wiedzy o innych jeńcach obozów Wehrmachtu, przede wszystkim towarzyszy broni ppor. T. Czyżyńskiego podczas kampanii polskiej 1939 r., którzy później wraz z nim trafili do niewoli. Pamiętki, jakie zachowały się po ojcu przekazała w darze Mirosława Rinder w 2016 r.

Tadeusz Stanisław Czyżyński urodził się 16 kwietnia 1906 r. w Ząbkach pod Warszawą jako syn majstra murarskiego Adama Tytusa i Mirosławy Aleksandry z domu Ryszkowskiej¹. W 1915 r. rozpoczął naukę w założonym w 1877 r. przez Wojciecha Górskiego Gimnazjum Męskim pod wezwaniem św. Wojciecha. W marcu 1926 r. złożył tam egzamin dojrzałości i uzyskał świadectwo maturalne. W maju tego samego roku został przyjęty w poczet studentów Uniwersytetu Warszawskiego. Do 1930 r. studiował na Wydziale Filozoficznym w sekcji matematyczno-przyrodniczej, a po jego podziale na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym. W latach 1931–1932 uczył się w Szkole Podchorążych Rezerwy Piechoty w Komorowie. Następnie wrócił na uczelnię, aby dokończyć studia, jednak ciężka sytuacja materialna rodziny zmusiła go do rezygnacji z dalszej nauki i konieczności pójścia do pracy. Początkowo udzielał korepetycji i pracował dorywczo jako robotnik budowlany. Później został zatrudniony w Zarządzie Miejskim m. st. Warszawy, gdzie najpierw był magazynierem, potem kierownikiem warsztatów

¹ Ząbki jako miejsce urodzenia Tadeusza Czyżyńskiego podano w świadectwie chrztu i jego odpisie z 1926 r. W innych dokumentach pojawia się Warszawa. Informacje dotyczące życia T. Czyżyńskiego przed i po II wojnie światowej pochodzą od córki Mirosławy Rinder (spisany życiorys i kserokopie dokumentów).

Ppor. Tadeusz Czyżyński.
Fotografia wykonana w Oflagu
VII A Murnau
Źródło: CMJW, Muzealia, nr inw.
I-7-2680

i magazynów w Wydziale Technicznym, a następnie do 1939 r. referentem administracyjnym w Wydziale Melioracyjnym.

Podporucznik rez. T. Czyżyński otrzymał przydział mobilizacyjny do Ośrodka Wyszkożenia Rezerw Piechoty (OWRP) w miejscowości Różan nad Narwią, gdzie stawił się 28 sierpnia 1939 r.². Z nadwyżek mobilizacyjnych został tam zorganizowany, liczący niewiele ponad 1000 żołnierzy, batalion marszowy „Różan”, w którym podporucznik pełnił funkcję oficera gospodarczego, likwidującego sprawę OWRP³.

Osoba ppor. T. Czyżyńskiego kilkakrotnie pojawia się w relacjach żołnierzy batalionu „Różan” z okresu kampanii wrześniowej. Kapitan Feliks Miodowski, od 11 września dowódca batalionu, wspominał pod datą 17 września 1939 r.:

„Postanawiam przy pomocy patrolu rozpoznawczego ustalić, jakie istnieją możliwości przekroczenia szosy Małoryta-Włodawa. Wyślany ppor. Czyżyński przez dłuższy czas obserwuje ruch na szosie i ustala, że istnieją przerwy, które by pozwalały przekroczyć

2 Centralne Muzeum Jeńców Wojennych (dalej: CMJW), Muzealia, nr inw. II-5-193 i II-5-194.

3 *Kpt. Feliks Miodowski, dowódca batalionu marszowego „Różan” od 11 IX, a następnie III batalionu 80 pp. Relacja z osobistego udziału w kampanii wrześniowej, Wrocław, 26 września 1947 r. W: SGO Polesie w dokumentach i wspomnieniach. Cz. 4: Dywizja „Brzoza”, red. A. Wesołowski, Warszawa 2015, s. 404–405.*

szosę w kierunku na Lubochiny-Halinowolę i Wyżwę. Podprowadzony wieczorem do szosy batalion zdołał rzeczywiście niepostrzeżenie szosę przekroczyć”⁴.

W innej relacji z tego samego zdarzenia, datowanej jednak na 16 września, czytamy:

„Wysłanie ppor. Czyżyńskiego na rozpoznanie drogi i stwierdzenie, czy szosa Małoryta-Włodawa wolna od npla. Pod wieczór meldunek, że na szosie patrol pancerny npla. [...] Wieczorem odmarsz. Przeprowadzenie baonu przez szosę Włodawa-Małoryta, opanowaną przez Niemców, udaje się dzięki dobremu rozpoznaniu uprzednio wykonanemu przez ppor. Czyżyńskiego, który przeprowadza batalion”⁵.

W dniu 17 lub 18 września 1939 r. w związku ze zmniejszeniem stanów liczebnych, a więc koniecznością reorganizacji batalionu w jedną kompanię strzelecką ppor. T. Czyżyński objął stanowisko szefa kompanii⁶. Uzupełniona lotnikami i saperami kompania 22 września 1939 r. utworzyła I batalion, zorganizowanej w rejonie Małoryty przez płk. Ottokara Brzozę-Brzezinę Grupy Operacyjnej „Brzoza”, w którym ppor. T. Czyżyński był adiutantem dowódcy kpt. F. Miodowskiego⁷. Oddziały płk. O. Brzozy 26 września 1939 r. weszły w skład Samodzielnej Grupy Operacyjnej (SGO) „Polesie” gen. bryg. Franciszka Kleeberga⁸.

W relacji kpt. F. Miodowskiego z 1 października 1939 r., kiedy batalion „Różan” przebywał w okolicach Woli Bukowskiej niedaleko Kocka, czytamy: „W celu nawiązania łączności z dowódcą 80 pp i zameldowania o położeniu batalionu wysłany zostaje ppor. Czyżyński, który jednak przez dłuższy czas nie wraca”⁹.

W dniu 5 października 1939 r. batalion uczestniczył w natarciu na pozycje niemieckie w okolicach Woli Burzeckiej, a 6 października 1939 r. we wsi Krzywdą skapitulował¹⁰. W liście z 1977 r. kpt. F. Miodowski o zasługach swoich podkomendnych napisał:

„Aż dziw bierze, że batalion dotrwał do końca kampanii. I w tym właśnie mieści się zasługa pańska, panie majorze, i pozostałych oficerów, wszystkich Dobrzyńskich, Czyżyńskich, Miecznikowskich, Wieczorków i Zakrzewskich itd. itd., którym serdecznie za pomoc i współpracę dziękuję i pozdrawiam”¹¹.

4 Ibidem, s. 408.

5 Ppor. rez. Mieczysław Pruszyński, dowódca plutonu w batalionie „Różan”, a później 7 kompanii 80 pp. Powstanie baonu marszowego „Różan” (relacja ppor. rez. Janusza Wieczorka), [Warszawa, październik 1973 r.] W: SGO „Polesie”..., s. 424.

6 Kpt. Feliks Miodowski..., s. 408; Ppor. rez. Mieczysław Pruszyński..., s. 425.

7 Kpt. Feliks Miodowski..., s. 410.

8 SGO „Polesie”..., s. 22.

9 Kpt. Feliks Miodowski..., s. 412.

10 Ppor. rez. Mieczysław Pruszyński..., s. 435–436.

11 Załącznik nr 4. Uwagi b. dowódcy batalionu „Różan” płk. w st. Sp. Feliksa Miodowskiego na temat niniejszego opracowania, sformułowane w liście do autora z dnia 28 grudnia 1977 r. W: SGO „Polesie”..., s. 438.

Jeńcy polscy Oflagu VII A Murnau. Ppor. Tadeusz Czyżyński trzeci od lewej w drugim rzędzie

Źródło: CMJW, Muzealia, nr inw. I-7-2684

Po kapitulacji batalionu „Różan” ppor. T. Czyżyński dostał się do niemieckiej niewoli. Był jeńcem oflagów: II B Arnswalde (Choszczno), VIII A Kreuzburg (Kluczbork) i VII A Murnau¹².

Po wyzwoleniu obozu w Murnau ppor. T. Czyżyński przebywał w Polskim Ośrodku Wojskowym i Obozie Polskich Oficerów (POW/OPO)¹³. Do Polski wrócił w czerwcu 1947 r. W 1949 r. wziął ślub z Haliną Pągowską¹⁴. Po powrocie pracował

12 CMJW, Wehrmachtauskunftstelle für Kriegerverluste und Kriegsgefangene (dalej: WAsT), sygn. 5207 i 5233. Na liście transportowej z Oflagu VIII A Kreuzburg (Kluczbork) w rubryce z numerem jeńckim zapisano: 2312 II B IV/3-314. Wskazuje to zapewne miejsce zakwaterowania w Oflagu II B, tzn. blok IV, prawdopodobnie trzecie piętro, sala 314, gdyż w obozie tym jeńców ulokowano w znajdujących się na terenie koszar wojskowych czterech blokach mieszkalnych. G. Bojar-Fijałkowski, *Losy jeńców wojennych na Pomorzu Zachodnim i w Meklemburgii 1939-1945*, Warszawa 1979, s. 99.

13 Po wyzwoleniu Oflagu VII A 30 IV 1945 r. obóz otrzymał nowe miano: Polish Prisoner of War Camp Oflag VII A Murnau i nazwano go Polskim Ośrodkiem Wojskowym w Murnau Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie (POW). 6 XII 1945 r. oficjalnie przemianowany został na Obóz Polskich Oficerów (OPO). W czerwcu 1946 r. obóz przeniesiono do niedalekiego Altenstadt koło Schongau, a po miesiącu do Ingolstadt. D. Kisielewicz, *Niewola w cieniu Alp. Oflag VII A Murnau*, Opole 2015, 167, 172 i 177.

14 Halina Pągowska pracowała jako inżynier na budowie zaprojektowanego przez Halinę i Szymona Syrkusów osiedla Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej (WSM) Koło II. Według jej relacji zawartej w liście opublikowanym pod koniec lat osiemdziesiątych XX w. w czasopiśmie „Stolica” w 1948 r. oprowadzała po budowie Pabla Picassa, który w jednym z mieszkań narysował dla niej na ścianie Syrenkę

na stanowiskach kierowniczych w Stołecznym Przedsiębiorstwie Budowlanym, Zjednoczeniu Budownictwa Miejskiego Okręg Warszawa, Zarządzie Głównym Związku Zawodowego Pracowników Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych, w Zespole Budownictwa Mieszkaniowego i Inwestycji Centralnej Rady Związków Zawodowych. Mimo pełnienia funkcji kierowniczych sam często angażował się w ciężką pracę fizyczną na budowach. Współpraca zagraniczna prowadzona w obszarze budownictwa mieszkaniowego wiązała się z wyjazdami. Ułatwieniem dla niego była zapewne znajomość kilku języków obcych. Oprócz aktywności zawodowej udzielał się społecznie w Domu Kultury Dziecka na warszawskim Kole, gdzie np. wykonywał kukiełki do przedstawień. Za swoją działalność został uhonorowany różnymi odznaczeniami, w tym Srebrnym Krzyżem Zasługi i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł 27 sierpnia 1972 r.

Przekazana CMJW kolekcja pamiątek umożliwia częściowe odtworzenie jenieckiej drogi ppor. T. Czyżyńskiego. Najwcześniejsze obiekty ze zbioru powstały w październiku 1939 r. już po dostaniu się do niewoli. Wśród nich znajduje się zaświadczenie, dotyczące jego służby wojskowej od momentu mobilizacji do kapitulacji batalionu, wystawione 7 października 1939 r. w Dęblinie i podpisane przez kpt. F. Miodowskiego oraz oficera ewidencyjnego por. L. Kudłę¹⁵. Odpis tego dokumentu wraz odpisem karty mobilizacyjnej sporządzono później, 23 kwietnia 1945 r., w Oflagu VII A Murnau¹⁶. W obu dokumentach odnotowano pełnienie przez ppor. T. Czyżyńskiego funkcji oficera materiałowego oraz adiutanta, a także opisano w skrócie szlak bojowy batalionu „Różan”. Drugi dokument, wytworzony w październiku 1939 r. to odręcznie sporządzony przez ppor. T. Czyżyńskiego wykaz oficerów, przebywających w niewoli w obozie w Jędrzejowie, na którym figuruje 20 nazwisk, m.in.: Lucjan Kudła, Józef Brzeziński, Tadeusz Czyżyński, Wacław Dobrzyński, Mieczysław Kuśmierczyk, Mikołaj Matejuk (z dopiskiem ołówkiem: płatnik), Karol Sztorc, Antoni Szczepaniak, Janusz Wieczorek, Tadeusz Zaborniak, Józef Tomczak, Jan Sauter, Mieczysław Perkosz¹⁷.

Tytułowy bohater artykułu trafił do Oflagu II B Arnswalde, gdzie otrzymał numer jeniecki 2312¹⁸. Zachował się jego jeniecki znak tożsamości zgodny

z młotkiem w dłoni. Zob. <http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,22408646,towarzysz-wydal-zgode-na-to-aby-zamalowac-syrene-wymalowana.html> [dostęp: 24 XI 2018 r.].

15 CMJW, Muzealia, nr inw. II-5-193.

16 Ibidem, nr inw. II-5-194.

17 Ibidem, nr inw. II-5-195. Nazwisko Mikołaja Matejuka na tej liście wskazuje, iż T. Czyżyński musiał wcześniej przebywać w obozie w Radomiu, bowiem na kartce pocztowej wysłanej przez radomski oddział Polskiego Czerwonego Krzyża jest informacja, iż 9 X 1939 r. znajdował się tam M. Matejuk – zob. P.W. Matejuk, *Jenieckie losy mojego ojca*. W: *Zwykły żołnierski los. Jeńcy wojenni na Pomorzu Zachodnim (1939–1945)*, red. J. Aniszewska, R. Kobylarz-Buła, P. Stanek, Opole 2011, s. 234–235.

18 CMJW, WAsT, sygn. 5233. W pierwszym transporcie, który dotarł 6 XI 1939 r. do Oflagu II B z obozu przejściowego Dulag L Stargard znajdowali się jeńcy, wywodzący się głównie z SGO „Polesie”. Do oflagu trafili też jeńcy z obozu zbiorczego z Radomia. Duży transport polskich oficerów przybył 7 XII 1939 r. z Dulagu L Stargard. G. Bojar-Fijałkowski, *op.cit.*, s. 101.

z oficjalnym wzorem niemieckim¹⁹. Wśród muzealiów znajduje się odręczny, wykonany ołówkiem, spis oficerów pokoju 314 w Oflagu II B Arnswalde, w którym wymienieni są: Józef Brzeziński, Tadeusz Czyżyński, Waław Dobrzyński, Zbigniew Gawlikowski, Leonard Kryk, Mieczysław Kuśmierczyk, Witold Lepiesz, Zdzisław Malinowski, Zdzisław Nasierowski, Antoni Szczepaniak, Józef Szymański i Janusz Wieczorek²⁰. Przy niektórych z tych osób dopisane są kwoty podane w złotych. Ponadto w zbiorze zachowała się karta do gry z nazwiskami jeńców z Sali 314/IV w Oflagu II B Arnswalde i ich podpisami z datą 8 stycznia 1940 r., wypisana z okazji rozstania, a więc przeniesienia jeńców do innych obozów²¹. Na karcie wymienione są nazwiska: Tadeusza Czyżyńskiego, Józefa Brzezińskiego, Stefana Cieszkowskiego, Józefa Szymańskiego, Józefa Skwarckiego, Janusza Wieczorka, Waława Dobrzyńskiego, Mieczysława Kuśmierczyka, Jana Winieckiego, Antoniego Szczepaniaka, Zdzisława Nasierowskiego i Zdzisława Malinowskiego. Data zapisana na karcie wskazuje okres, w którym T. Czyżyński opuścił Oflag II B Arnswalde i został przeniesiony do Oflagu VIII A Kreuzburg. Po kilkumiesięcznym pobycie w Oflagu VIII A Kreuzburg znalazł się w grupie 498 jeńców (466 oficerów i 32 ordynansów), wywiezionych 13 czerwca 1940 r. pociągiem towarowym do Oflagu VII A Murnau²².

Fundamentem kolekcji pamiątek ppor. T. Czyżyńskiego jest filatelistyka – korespondencja jeniecka (60 obiektów)²³ oraz dowody wpłaty przekazów pocztowych (25 obiektów)²⁴. Jego długi pobyt w Oflagu VII A Murnau spowodował to, że w zbiorze zdecydowanie przeważają formularze listowe (listowniki) i karty korespondencyjne na oficjalnych drukach z tego właśnie okresu. Z czasu niewoli w Oflagu II B Arnswalde w zbiorze znajduje się jedynie karta poczty polowej (*Feldpost*), napisana do obozu 15 grudnia 1939 r., ze stemplem cenzury i pieczęcią Biura Informacyjnego Polskiego Czerwonego Krzyża (PCK)²⁵. Jest to zarazem najwcześniej datowany obiekt filatelistyczny w kolekcji. Z około pięciomiesięcznej bytności podporucznika w Oflagu VIII A Kreuzburg zachowały się dwa listy pisane odręcznie i karta pocztowa²⁶. Jeden z listów nosi wyraźne ślady cenzury – wymazane na czarno praktycznie całe dwa wiersze²⁷. Drugi napisany jest przez H. Rosińską, osobę wysyłającą paczki jeńcom i tej kwestii dotyczy treść²⁸.

19 CMJW, Muzealia, nr inw. II-4-83.

20 Ibidem, nr inw. II-5-196. Na spisie znajduje się jednakże dopisek długopisem: *Murnau – Niemcy. Niewola*.

21 Ibidem, nr inw. II-1-497.

22 P. Stanek, *Jeńcy wojenni i internowani w Kreuzburgu (Kluczborku) w latach 1939-1945*, „Łambinowski Rocznik Muzealny” (dalej: „LRM”) 2014, t. 37, s. 42; CMJW, WAST, sygn. 5233.

23 CMJW, Muzealia, nr inw. I-5-4597 do I-5-4656.

24 Ibidem, nr inw. I-5-4572 do I-5-4596.

25 Ibidem, nr inw. I-5-4627.

26 Ibidem, nr inw. I-5-4625, I-5-4626 i I-5-4628.

27 Ibidem, nr inw. I-5-4625.

28 Ibidem, nr inw. I-5-4626.

8363

POSTKARTE
POCZTÓWKA

ABSENDER *Jadwiga Ryszkowska*
Nadawca

Sanatorium w Rudce

pt. Moory
WOHNORT, AUCH ZUSTELL- ODER LEYPOSTAMT
Miejsce zamieszkania – poczta

Oflag VIII A
Geprüft
4

STRASSE, HAUSNUMMER
Ulica, numer domu

KRIEGSGEFANGENENPOST
GEBÜHRENFREI

Kriegsgefangene Nr. *1312*
Jeniec wojenny *Oflag VIII A.*

Tadeusz Czyżyński
Vorname und Name – imię i nazwisko

Kreuzburg
KRIEGSGEFANGENENLAGER
Obóz jeńców wojennych

Zimmer 61 Bettnummer 371

DEUTSCHLAND
Niemcy
Oberschlesien

Rudka 4. II. 1940 r.

Kochany Tadeusze!
Otrzymałam Twój nowy adres i piszę po raz pierwszy.
Proszę o częste pisanie ale kochanie te skropane
możesz strudzić się wysłanie listów bo trudne
dobrze do drzwi. Ja otrzymałam od Ciebie
tędy tylko 1 list to co mi o Tobie to z W-ny
u mnie nie nowego pracy w Rudce i wyjeżdżę
z uśmiechem ciepła. Jednocześnie od dzisiaj
zaczynam pisać do Ciebie 1/4 kg. paczki.
Napisać mi kochanie o sobie ale tutaj
do Rudki gdzie do Warszawy bardzo wadko
teraz jedzie. Czekaj się b. serdecznie
i polecam opiece Boga. Jadwiga

Karta pocztowa wysłana przez Jadwigę Ryszkowską do ppor. Tadeusza Czyżyńskiego
Źródło: CMJW, Muzealia, nr inw. I-5-4628

Warto wspomnieć, iż w zbiorze korespondencji są również karty korespondencyjne i listowniki od Josepha Druszcza i jego żony, którzy z Paryża wysyłali ppor. T. Czyżyńskiemu do obozu paczki²⁹. Na uwagę zasługuje również jeniecka karta pocztowa napisana przez podporucznika 23 listopada 1944 r. z dołączonym do niej opłatkami³⁰. Podaje w niej też informacje dotyczące swojego kuzyna Janusza Brühla, który po upadku powstania warszawskiego przebywał w Stalagu XI B Fallingbomel jako jeńiec numer 140493³¹.

Trzy jenieckie karty pocztowe i jeden listownik są niewypełnione, ale wśród nich jest karta ze standardową wiadomością dla rodziny jeńcy, listownik zaś z informacją o przedmiotach zabronionych w paczkach³².

Treść korespondencji jenieckiej wymienionej pomiędzy T. Czyżyńskim a jego rodziną (rodzice, Janusz Brühl, Jadwiga Ryszkowska) oraz znajomymi i osobami pomagającymi jego rodzicom czy wspierającymi jeńców (Hanna Kociel, Waleria Wojciechowska, Aniela Urbanek, S. Kłoszowska, H. Rosińska, Joseph Druszczyk) porusza sprawy życia codziennego i rodzinnego oraz kwestie związane z wysyłką listów i paczek, w tym ich zawartości. Korespondencja zawiera życzenia świąteczne, noworoczne i imieninowe, prośby o nawiązanie kontaktu, a także wyraża oczywiście tęsknotę i niepokój o rodzinę. Listowniki i karty pocztowe często były kierowane na adresy znajomych i przez nich doręczane rodzinie. Warto również zaznaczyć, że na korespondencji ppor. T. Czyżyński często odnotowywał ołówkiem dokładne daty jej otrzymania.

Odcinki wpłaty pieniędzy wysyłanych przez podporucznika z Murnau wskazują różnych odbiorców, w tym także osoby udzielające pomocy jego rodzicom i innym potrzebującym: Janusz Brühl (wpłaty adresowane na Polnische Lager Stralsund i Putbus na wyspie Rugia – miejsca przymusowej pracy Polaków), Anton Reszke³³, Hanna Kociel, Zofia Dobrzyńska, Helena Gałęcka. Wśród zgromadzonych potwierdzeń wpłat pieniężnych znajdują się i te, których nadawcami byli inni jeńcy Oflagu VII A Murnau: ppor. Marian Jacyna (numer jeniecki: 32737)³⁴ i ppor. Wacław Dobrzyński (numer jeniecki: 2313)³⁵.

Z obiektami filatelistycznymi korespondują kieszonkowe kalendarze, zawierające drobniagowe, odręczne zapiski prowadzone przez T. Czyżyńskiego w okresie niewoli w Murnau. W kalendarzyku na 1942 r.³⁶ i kalendarzyku Związku Chrześcijańskiej Młodzieży Męskiej (*Young Men's Christian Association, YMCA*) z roku

29 Ibidem, nr inw. I-5-4612, I-5-4630 i I-5-4642.

30 Ibidem, nr inw. I-5-4651.

31 Zob. Straty osobowe i ofiary represji pod okupacją niemiecką w latach 1939–1945, www.straty.pl [dostęp: 24 XI 2018 r.], www.1944.pl/powstancze-biogramy/janusz-bruhl,4554.html [dostęp: 24 XI 2018 r.].

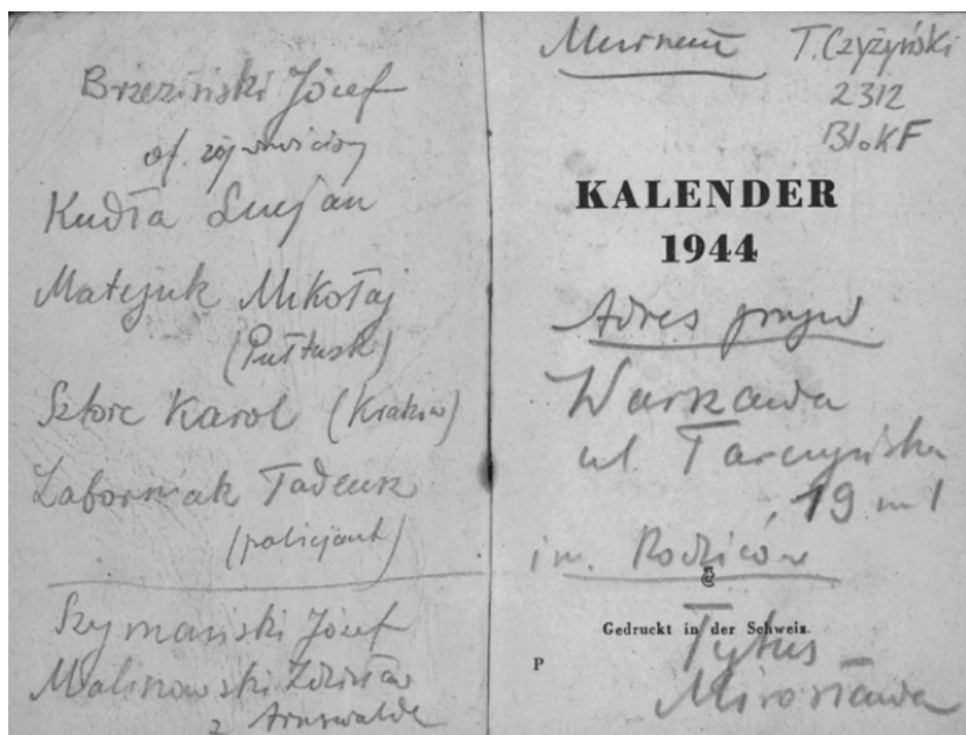
32 CMJW, Muzealia, nr inw. I-5-4654, I-5-4655, I-5-4656 i I-5-4624.

33 Anton Reszke – jeńiec stalagów II C i II D, zwolniony z niewoli i przeniesiony na status robotnika cywilnego - zob. www.straty.pl [dostęp: 27 XI 2018 r.].

34 CMJW, Muzealia, nr inw. I-5-4583.

35 Ibidem, nr inw. I-5-4595.

36 Ibidem, nr inw. II-1-493.

Kalendarzyk kieszonkowy z notatkami ppor. Tadeusza Czyżyńskiego
Źródło: CMJW, Muzealia, nr inw. II-1-496

1944³⁷ skrupulatnie odnotowywał daty otrzymania i wysłania korespondencji, odbioru paczek, przesłania pieniędzy przekazem pocztowym, zaznaczając przy tym również nazwiska i miejscowości, a na końcu zapisując adresy. W tym drugim kalendarzyku zamieścił ponadto kilka nazwisk kolegów, którzy również trafili do obozów jenieckich. Zapisał też informacje o miejscach pobytu wspomnianego już J. Brühla, tj. w Stalagu XI B Fallingb., Stalagu VI J Dorsten i Arbeitskommando P 956 oraz Stefana i Zygmunta Braksalów w Oflagu II D Gross Born (Borne Sulinowo)³⁸. Zapiski, dotyczące prowadzonej korespondencji, lecz już w mniejszym zakresie, można znaleźć w kalendarzykach-notatnikach z roku 1943³⁹ oraz 1944⁴⁰. Skrupulatność ppor. T. Czyżyńskiego w odnotowywaniu tych faktów być może związana była również z tym, że przed wojną pracował jako magazynier, a w batalionie „Różan” był oficerem gospodarczym.

37 Ibidem, nr inw. II-1-496.

38 Stefan Braksal po upadku powstania warszawskiego trafił najpierw do Stalagu 344 Lamsdorf (Łambinowice), później do Oflagu II D Gross Born (Borne Sulinowo). Zygmunt Braksal jako oficer w sztabie Armii „Poznań” w 1939 r. został wzięty do niemieckiej niewoli. Przebywał w oflagach: IV A Hohnstein, IV B Königstein, II B Arnswalde, II D Gross Born – www.straty.pl [dostęp: 28 XI 2018 r.].

39 CMJW, Muzealia, nr inw. II-1-494.

40 Ibidem, nr inw. II-1-495.

Powstanie warszawskie spowodowało, że chęć wsparcia przez ppor. T. Czyżyńskiego rodziców wymagała od niego podjęcia specjalnych działań. 10 października 1944 r. napisał on podanie w języku polskim i niemieckim do Głównej Komendy Obozu VII A w Murnau z prośbą o pozwolenie wysłania paczki odzieżowej rodzicom-uciekiniom z Warszawy, którzy znaleźli się w krytycznej sytuacji materialnej⁴¹. W piśmie wymienił skład paczki, a także załączył do niego list od matki jako dowód ciężkiej sytuacji życiowej rodziców.

Interesujące są cztery dokumenty sporządzone w Oflagu VII A Murnau, dotyczące, jak mogło by się wydawać, błahego zatargu o zanieczyszczony stół, pomiędzy ppor. Zdzisławem Nasierowskim a ppor. Bogdanem Wrzosem. Są to: stan faktyczny zajścia z 28 grudnia 1940 r., przygotowany przez ppor. Z. Nasierowskiego⁴², protokół z posiedzenia zastępców honorowych w sprawie honorowej (ze strony Z. Nasierowskiego – ppor. T. Czyżyński i ppor. J. Wiczorek, ze strony B. Wrzosa – por. Józef Basiaga i por. Mieczysław Sołek)⁴³, protokół jednostronny zastępców: ppor. T. Czyżyńskiego i ppor. J. Wiczorka stwierdzający rozstrzygnięcie sprawy „ku honorowi” ppor. Z. Nasierowskiego⁴⁴ oraz pismo od nowych zastępców honorowych ppor. B. Wrzosa (por. Henryk Honheiser, drugie nazwisko nieczytelne)⁴⁵.

W zbiorze pamiątek po ppor. T. Czyżyńskim znajdują się również fotografie wykonane w okresie niewoli w Oflagu VII A Murnau oraz już po wyzwoleniu obozu. Większość z nich posiada na odwrocie odręczne adnotacje wykonane przez podporucznika, czasem opatrzone jego monogramem, a także dedykacje dla niego. Swoją wspólną fotografię przesłali mu z Paryża do Murnau wspomniani już wyżej państwo Druszczeniec wraz z dedykacją na odwrocie, napisaną 31 października 1943 r.⁴⁶. Inną z kolei otrzymał od kolegi z niewoli ppor. Stanisława Giraldo z dedykacją z 10 lipca 1945 r.⁴⁷ Sam S. Giraldo wstąpił do 2. Korpusu Polskiego we Włoszech, o czym świadczy adnotacja na kartce pocztowej z 26 grudnia 1945 r., przesłanej w języku niemieckim do państwa Reutter z Murnau⁴⁸.

Wśród fotografii znajdują się również jego zdjęcia portretowe⁴⁹. Podporucznik widnieje również na grupowych fotografiach jeńców obozu w Murnau, wykonanych przed budynkami mieszkalnymi⁵⁰. Na odwrocie jednej z nich odnotował, iż obok niego w grupie stoi ppor. J. Wiczorek⁵¹. Wymieniony był w grupie podporuczników,

41 Ibidem, nr inw. II-5-192.

42 Ibidem, nr inw. II-5-197.

43 Ibidem, nr inw. II-5-198.

44 Ibidem, nr inw. II-5-199.

45 Ibidem, nr inw. II-5-200.

46 Ibidem, nr inw. I-7-2685.

47 Ibidem, nr inw. I-7-2686; Stanisław Giraldo był żołnierzem Korpusu Ochrony Pogranicza, jeńcem oflagów: II B Arnswalde, VIII A Kreuzburg i VII A Murnau, www.straty.pl [dostęp: 27 XI 2018 r.].

48 CMJW, Muzealia, nr inw. P-358.

49 Ibidem, nr inw. I-7-2680, I-7-2681, I-7-2691.

50 Ibidem, nr inw. I-7-2682, I-7-2684.

51 Ibidem, nr inw. I-7-2682.

przygotowujących ucieczkę z obozu, ale mimo wykopanego już podkopu w sierpniu 1944 r. nie doszła do skutku, wskutek decyzji gen. dyw. Juliusza Rómmla, konsultującego się z gen. bryg. Zygmuntem Podhorskim⁵². W tym miejscu koniecznie trzeba napisać, iż w kolekcji pamiątek znajduje się mapa Europy Środkowo-Wschodniej i Zachodniej (z jednej strony polityczna, z drugiej hipsometryczna) z odrębną adnotacją ppor. T. Czyżyńskiego, wyjaśniającą, iż służyła ona do planowania ucieczki z oflagu w Murnau⁵³.

O zaangażowaniu ppor. T. Czyżyńskiego w życie kulturalne świadczą trzy fotografie, dokumentujące działalność jenieckiego teatru w Oflagu VII A Murnau⁵⁴. Związane są one z graniem w obozowym teatrze spektaklem pt. *Judas z Kariothu* Karola Huberta Rostworowskiego, młodopolskiego dramaturga. Wystąpił w nim T. Czyżyński. Pokazane są na nich sceny z przedstawienia oraz grupa twórców. Premiera dramatu odbyła się 20 marca 1944 r. Przedstawienie przygotowane było z wielkim rozmachem, o czym świadczy to, że uczestniczyły w nim aż 54 osoby⁵⁵. Sztukę w reżyserii Tadeusza Kubalskiego, Wiesława Pisarczyka i Bohdana Urbanowicza wystawiono w marcu 1944 r. w sumie 11 razy i obejrzało ją 4042 widzów⁵⁶. Na fotografiach wśród jeńców-aktorów występujących w tej sztuce znajduje się również ppor. T. Czyżyński.

Był on też członkiem zespołu aktorsko-technicznego teatru lalkowego, kierowanego przez ppor. Henryka Ryla⁵⁷. Teatr przygotował dziewięć premier, zagrał sto przedstawień, do których scenografię przygotował ppor. Gustaw Majewski. Kukiełki i marionetki wykonano, korzystając z instrukcji plastyka ppor. Adama Siemaszki⁵⁸. Pod koniec 1942 r. w hali sportowej wystawiono *Szopkę kukiełkową*⁵⁹. Podporucznik T. Czyżyński projektował i wykonywał stroje, kukiełki i akcesoria teatralne do tego przedstawienia. Spektakl został przygotowany według książki pt. *Szopka krakowska*, którą podarował „majstrowi od «cudoków» szopkowych” w 1926 r. jej autor Jędrzej Cierniak, nauczyciel i wicedyrektor w Gimnazjum Męskim pw. św. Wojciecha, organizator amatorskich teatrów ludowych⁶⁰. W publikacji znajduje się podpis właściciela, numer bloku, w którym mieszkał oraz nieczytelny

52 F. Duda, *Murnauczyzy w ruchu oporu – przyczynek*, „LRM” 1987, t. 11, s. 87-88. Janusz Wiecek po wojnie pełnił funkcję szefa Urzędu Rady Ministrów i od 1960 r. do śmierci w 1981 r. przewodniczył Radzie Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa. – zob. P. Stanek, *op. cit.*, s. 39.

53 CMJW, Muzealia, nr inw. II-1-498.

54 Ibidem, nr inw. I-7-2683, I-7-2687, I-7-2688.

55 S. Piekarski, *Polskie teatry jenieckie w Niemczech 1939-1945*, t. 1, Warszawa 2001, s. 265.

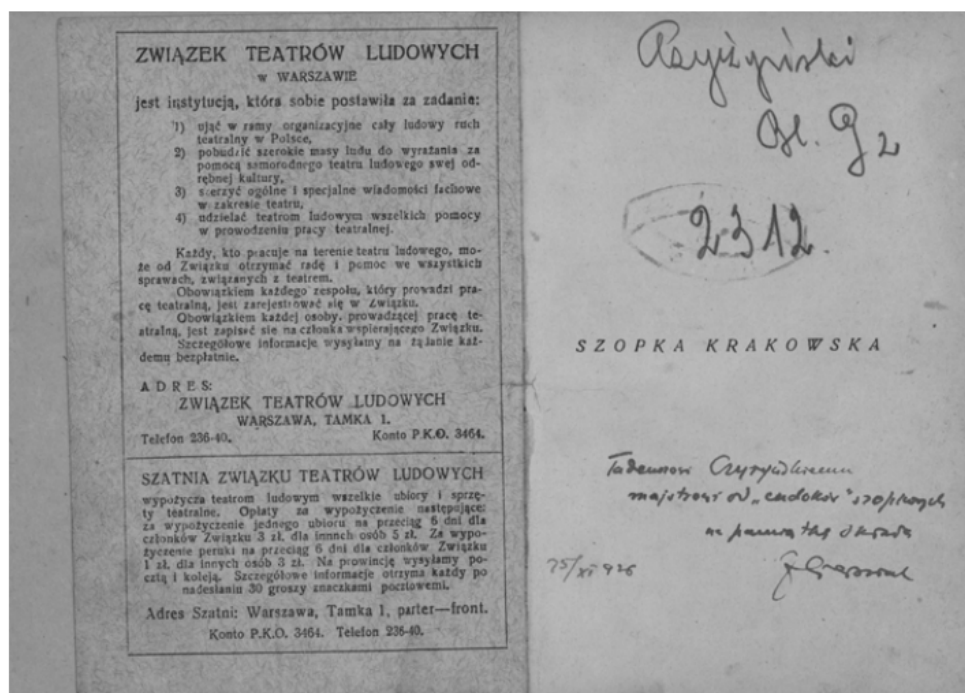
56 Z. Jaeschke, *Teatr obozowy*, „LRM” 1987, t. 11, s. 117 i 125.

57 Stanisław Piekarski w swej książce publikuje zdjęcie grupowe członków tego zespołu ze zbiorów Muzeum Teatralnego w Warszawie – zob. S. Piekarski, *op. cit.*, s. 574.

58 D. Kisielewicz, *op. cit.*, s. 114.

59 S. Piekarski, *op. cit.*, s. 288.

60 CMJW, Muzealia, nr inw. II-1-491. Jędrzej Cierniak został rozstrzelany w masowej egzekucji na początku marca 1942 r. Jego symboliczny grób znajduje się w Palmirach – <http://encyklopediateatru.pl/autorzy/2620/jedrzej-cierniak> [dostęp: 29 XI 2018 r.].

Publikacja Związku Teatrów Ludowych Szopka krakowska z dedykacją
Jędrzeja Cierniaka
Źródło: CMJW, Muzealia, nr inw. II-1-492

stempel cenzury obozowej. Można w niej znaleźć odręczne adnotacje, odnoszące się do podziału ról i wykonania poszczególnych scen.

Istotną część zbioru pamiątek ppor. T. Czyżyńskiego stanowią obiekty z lat 1945–1947, dotyczące funkcjonowania POW/OPO. Dowództwo Polskich Sił Zbrojnych 6 lipca 1945 r. wystawiło ppor. T. Czyżyńskiemu legitymację byłego jeńca wojennego⁶¹. Jednakże zdecydowana większość dokumentów z tego okresu (zaświadczenia, upoważnienia, oświadczenia, zezwolenia, pokwitowania, rachunki, zobowiązania itp.) związana jest przede wszystkim z aprowizacją ludności⁶². Dotyczy takich kwestii jak m.in.: użycie samochodu ciężarowego w celu przewozu zaopatrzenia, przydziału opału i różnego rodzaju wyposażenia, utrzymania konia w stajni. Dokumenty te mogą świadczyć, iż w okresie pobytu w POW/OPO ppor. T. Czyżyński znów wykonywał zadania związane z intendenturą.

Po wyzwoleniu obozu w Murnau byli jeńcy wojenni, a teraz żołnierze POW/OPO w wolnym czasie zwiedzali Bawarię, cieszyli się odzyskaną wolnością⁶³. Wśród pamiątek podporucznika znajdują się również muzealia, prezentujące ten okres w jego życiu (widokówki, fotografie)⁶⁴.

61 CMJW, Muzealia, nr inw. II-5-226.

62 Ibidem, nr inw. II-5-201 do II-5-225.

63 Zob. szerzej D. Kisielewicz, *op. cit.*, s. 174-175.

64 CMJW, Muzealia, nr inw. P-359 do P-364, P-369, P-370, I-7-2689, I-7-2690.

Kufel ppor. Tadeusza
Czyżyńskiego używany w czasie
niewoli niemieckiej
Źródło: CMJW, Muzealia, nr inw.
II-1-499

Z jego pobytom na leczeniu w Murnau związanych jest pięć zaświadczeń wydanych w OPO w Ingolstadt⁶⁵. Dowiadujemy się z nich o przyznaniu mu na okres kuracji suchej żywności ze względów zdrowotnych.

Ponadto pojawiają się tam informacje dotyczące terminów leczenia oraz personelu lekarskiego w OPO Ingolstadt, w którym byli Norbert Biały i Ignacy Gliwa⁶⁶.

Udokumentowana jest również kwestia powrotu ppor. T. Czyżyńskiego z Niemiec do Polski. W kolekcji pamiątek znajduje się wykaz osób przemieszczonych (dipisów, *displaced persons*) na formularzu Administracji Narodów Zjednoczonych do spraw Pomocy i Odbudowy (*United Nations Relief and Rehabilitation Association*, UNRRA), kierujący 17 czerwca 1947 r. z Augsburga do Polski grupę osób, w tym podporucznika (napisano błędnie Czyżowski)⁶⁷. Już w Polsce zaświadczenie

65 Ibidem, nr inw. II-5-227 do II-5-231. Jak wynika ze szpitalnego orzeczenia lekarskiego T. Czyżyński od 3 V 1946 r. do 28 IV 1947 r. był pacjentem szpitala w Bad Kohlgrub, gdzie zdiagnozowano u niego reumatyzm i artretyzm (kserokopia dokumentu otrzymana od Mirosławy Rinder).

66 Norbert Biały – powstaniec warszawski, jeńiec Stalagu 344 Lamsdorf i Oflagu VII A Murnau – www.straty.pl [dostęp: 29 XI 2018 r.], www.1944.pl/powstancze-biogramy/norbert-bialy,2905.html [dostęp: 29 XI 2018 r.]. Ppłk dr Ignacy Gliwa – jeńiec Oflagu IV B Königstein i Oflagu VII A Murnau, kwatermistrz OPO w Ingolstadt – www.straty.pl [dostęp: 29 XI 2018 r.].

67 CMJW, Muzealia, nr inw. II-5-235.

wystawił mu Państwowy Urząd Repatriacyjny Punkt Przyjęcia w Dziedzicach, gdzie zarejestrował się 20 czerwca 1947 r.⁶⁸. Z kolei z Biura Informacyjnego PCK otrzymał zaświadczenie o wprowadzeniu go do ewidencji PCK jako powracającego z Oflagu VII A Murnau⁶⁹. Potwierdzenie jego zameldowania w Warszawie ma na stemplu datę 27 czerwca 1947 r.⁷⁰

Na zakończenie należy wspomnieć, iż jedną z pamiątek, zajmujących wyjątkowo ważne miejsce w pamięci rodziny jest szklany kufel z metalową przykrywką, który zgodnie z przekazem rodzinnym był używany przez T. Czyżyńskiego w niewoli. Po uszkodzeniu nie wyrzucił go, lecz pieczołowicie skleił i przywiózł do Polski⁷¹.

Omówiona kolekcja dokumentuje czas pobytu ppor. T. Czyżyńskiego w niewoli niemieckiej. Bogaty zbiór pamiątek umożliwia przedstawienie różnych aspektów w jego jenieckim życiu, np. zainteresowań, które pozwoliły mu przeżyć kilkuletnie życie w odosobnieniu. Zachowana korespondencja to bardzo dobry materiał do zobrazowania stosunków rodzinnych w trudnym okresie wojny. Dokumenty i obiekty filatelistyczne stanowią również znaczącą bazę nazwisk polskich jeńców, przebywających w niemieckich obozach podczas II wojny światowej, co otwiera szersze możliwości badawcze. Z kolei muzealia dotyczące POW/OPO są interesującym materiałem, a zarazem przyczynkiem do pełniejszego zobrazowania codzienności życia byłych jeńców wojennych w tym okresie, a także samego funkcjonowania tych ośrodków.

68 Ibidem, nr inw. II-5-232.

69 Ibidem, nr inw. II-5-233.

70 Ibidem, nr inw. II-5-234.

71 Ibidem, nr inw. II-1-499.

The mementos of 2nd Lieutenant Tadeusz Czyżyński in the collection of the Central Museum of Prisoners of War as a source to find out about POWs' fates (Summary)

The article presents the collection of mementos of Second Lieutenant Tadeusz Czyżyński, which were donated to the Central Museum of Prisoners of War by his daughter Mirosława Rinder. The collection comprises 159 objects that allow showing the fate of T. Czyżyński in the years 1939–1947. After the end of the Polish September Campaign of 1939, he was taken captive by Germans and was interned in the following POW camps: II B Arnswalde, VIII A Kreuzburg and VII A Murnau. Upon the end of World War II, he remained in the Polish Army Centre/Polish Officers' camp in Murnau for two years. The collection of mementos he left comprises museum items of art (philately and photographs) and also historical items (personal belongings, pieces of camp equipment and POW's documents). Over half of the collection is made of philately items, such as POWs' correspondence and receipts of payments of post money transfers.

Erinnerungsstücke von Unterleutnant Tadeusz Czyżyński in den Sammlungen des Zentralen Museums der Kriegsgefangenen als Quelle für das Kennenlernen von Kriegsgefangenenschicksalen (Zusammenfassung)

Der Beitrag präsentiert eine Sammlung von Erinnerungsstücken von Unterleutnant Tadeusz Czyżyński, die dem Zentralen Museum der Kriegsgefangenen von seiner Tochter Mirosława Rinder geschenkt worden sind. Die Kollektion beinhaltet 159 Objekte und zeigt die Schicksalswege Czyżyńskis in den Jahren 1939 bis 1947, der nach dem Polenfeldzug 1939 in deutsche Gefangenschaft geriet und Kriegsgefangener in den Oflags II B Arnswalde, VIII A Kreuzburg und VII A Murnau war. Nach dem Zweiten Weltkrieg blieb er zwei Jahre lang im Polnischen Militärzentrum/Polnischen Offizierslager in Murnau. In der Sammlung befinden sich künstlerische Musealien (Philatelie und Fotografie) sowie historische Musealien (persönliche Gegenstände, Gerätschaften aus Lagern und Kriegsgefangenen dokumente). Mehr als die Hälfte der Kollektion bilden Philatelie, Kriegsgefangenenkorrespondenz sowie Zahlungsbelege für Postanweisungen.